

1978/10

A 10/1

DE GAMLE SKOLER I IDESTRUP SOGN - OG LIDT TIL.

af

H.J. Andersen.

Omstående foredrag må ikke offentliggøres, helt eller delvist, uden forfatterens skriftlige tilladelse.

1978/10

DE GAMLE SKOLER I IDESTRUP SOGN - OG LIDT TIL.*

af

H.J. Anderson.

Det emne, jeg skal tale om i aften, er jo: "De gamle skoler i Idestrup sogn - og lidt til". Jeg er glad ved, at emnet fik den tilføjelse "- og lidt til", for jeg tør ikke love, at jeg hele tiden holder mig inden for sognets grænser.

Indledningsvis har jeg søgt at finde ud af, hvornår der indførtes en offentlig undervisning her i landet.

Fra begyndelsen har opdragelse og undervisning åbenbart været familiens sag. Måske har det været almindeligt, at flere familier har sluttet sig sammen for at holde en mand eller kvinde til at undervise deres børn, men det har ikke været blandt almuen, og forøvrigt ved man meget lidt om dette forhold.

Igennem middelalderen var der skoler på klostrene, men det var fortrinsvis til uddannelse af munke og præster, selv om klostrene også anlagde skoler ude i landet for almuen's børn. Klostrene lå jo meget spredt, så disse skoler blev kun til gavn for enkelte dele af landet, men nok til, at man med rette taler om skolen som kirkens datter, så meget mere som det var kirken, der skabte den såkaldte degnelæsning, der praktiseredes her i landet i ca. 200 år.

Christian II gjorde i 1521 et forsøg på at skabe en offentlig skole, men 2 år efter måtte han flygte ud af landet, og så brændte adelen alle hans lovforslag på Viborg landsting.

1536 indførtes reformationen i Danmark. Året efter udkom kirkeordinansen, som er en nærmere udformning af grundlaget for den protestantiske kirkeordning.

Peter Palladius, der var Sjællands første lutherske biskop, skriver heri følgende (han var fra Ribe og hed Peter Esbernsen.

*) Foredrag i aftenhøjskolen, Idestrup, formodentlig i begyndelsen af 1970'erne.

Han kom til Wittenberg, hvor han studerede i 6 år og fik sit latinske tilnavn Palladius):

"Når det om søndagen har ringet første gang, da skal degnen klemte 15 eller 16 klemte, og da skulle de vide, at det klemter til børnelærdom. Ungdommen skal da komme til kirke og sætte sig i de øverste stole, og degnen skal da stå imellem dem og lære børnene med lyst og lempe. Men til dem, der ikke bo i kirkebyen, skal degnen komme mindst een gang om måneden, en søndag eftermiddag, når det er dejligt solskin, og børnene kunne komme fra huse".

Peter Palladius gør her et forsøg på at skabe en offentlig undervisning, som forøvrigt bestod i, at degnen lærte børnene stykker af Luthers katekismus udenad.

Degnene var som regel studenter fra latinskolen, altså studerede folk. I Holbergs "Erasmus Montanus" møder vi en af dem - Per Degn. Han havde lært latin, og det var han meget glad for, "for det hjælper er menneske udi alle forretninger", siger han. "Jeg ville ikke undvære det latin, jeg kan, ikke for hundrede rigsdaler, thi det har båret mig i mit embede over hundrede rigsdaler, ja hundrede til".

Ved siden af degnene havde man de såkaldte løbedegne, der som regel var elever fra latinskolens ældste klasser, tit elever, der på grund af dovenskab eller manglende evner var blevet gamle på skolens bænke. De vandrede fra landsby til landsby og kaldte børnene sammen i en stue, der blev overladt dem, for at lære dem lidt af Luthers katekismus.

Meget blev det naturligvis ikke til.

I ca. 200 år kørte man på denne ordning. Man kan godt sige, at skolen førte en nomadetilvarelse. Den havde intet hus at bo i.

Men i 1721 skete der noget stort. Frederik IV gav befaling til at bygge sine 240 skoler. Da to af dem var grundlaget for vort første egentlige skolevæsen her i sognet, vil jeg gerne sætte ind her.

Man kalder sædvanligvis disse skoler for rytterskoler, og det er egentlig misvisende, men sagen er den, at krongodserne i 1717-18

blev inddelt i 12 distrikter, og hvert distrikt skulle stille en eskadron ryttere i tilfælde af krig, og vi havde på den tid krig med Sverrig.

I 1721, da krigen var forbi, gav kongen ordre til, at der i hvert distrikt skulle bygges 20 skoler.

Hvert skoledistrikt blev normeret med 280 tdr. hartkorn, en del fik mindre. Krongodserne var normeret med 60.000 tdr. hartkorn, hele landet med 380.000. Man vil heraf forstå, at reformen ikke kom til at dække hele landet. Krongodserne fandtes fortrinsvis på øerne, så reformen kom særlig disse egne af landet til gode. Og landsbyskolen gjorde nu store skridt fra nomadetilværelsen til fast bolig.

På Sjælland var der 6 distrikter, på Lolland 1, på Falster 1, på Fyn 1 og i Jylland 3. For oversigtens skyld har jeg skrevet skolernes antal op på den sorte tavle:

Københavns distrikt	19 skoler
Frederiksborg "	18 "
Kronborg "	19 "
Tryggevalde "	18 "
Vordingborg "	19 "
Antvorskov "	20 "
Lolland "	11 "
Falster "	27 "
Fyn "	20 "
Dronningborg "	10 "
Skanderborg "	24 "
Koldinghus "	25 "
Møn (intet distrikt)	10 "

Man lægger straks mærke til, at Falster er det distrikt, der får de fleste skoler, mens Lolland er stedmoderligt behandlet. Årsagen er rimeligvis den, at i mellemtiden var noget af krongodset blevet solgt.

Falster blev dækket bedre end nogen anden landsdel.

Hvis jeg læser navnene op på de 27 skoler, kan De følge med

og konstatere, at de har fået en fin placering. Vi begynder sydpå:

Gedesby, Stavreby, Højet, Væggerløse, Idestrup, Elkenøre, Sdr. Kirkeby, Horreby, Moseby, Horbelev, Vejringe, Falkerslev, Hullebæk, Naglebrænde, Torkilstrup, Gunslev, Skovby, Øverup, Klodskov, Eskildstrup, Sundby, Drarup, Vålse, Vester Kippinge, Egelev, Nr. Vedby, Nr. Alslev.*

Af oversigten vil man se, at nogle distrikter fik flere end 20 skoler, men flere fik færre, og på den måde fik man sparet sammen, således at Møn, skønt der intet rytterdistrikt var der, fik 10 skoler.

Kongen havde som rådgiver i skolesager Peter Hersleb, der var præst ved Frederiksborg slotskirke. Både han og kongen var påvirket af pietismen, en religiøs retning i Tyskland, opstået omkring præsten Philip Jacob Spener i Berlin og skolemanden og præsten A.N. Francke i Halle. Ordet "pietisme" er afledt af ordet "pieta", der betyder fromhed eller barmhjertighed. Pietisterne fremhævede blandt andet, at fromheden skulle give sig udtryk i gode gerninger. Derfor byggede de skoler, børnehjem, hospitaler og vajsenhuse, d.v.s. hjem for forældreløse børn.

Når kongen følte sig tilskyndet til denne store skolereform, kan der have været flere grunde.

Det var altså i pagt med pietismen at bygge skoler, og kongen var som ældre stærkt grebet af denne tanke. Hans mor, Charlotte Amalie, opførte en skole på sit gods i Dronninglund i Vendsyssel. Hans egen dronning Louise byggede en skole i Rungsted. Kongens bror, prins Carl, opførte 10 skoler på sine godser, så den største påvirkning har han nok modtaget fra sin nærmeste slægt.

En anden årsag skal måske søges i hans ungdom. Når man læser Danmarks riges historie, berettes der, at han som ung begik nogle fejltrin, der senere kom til at tynde hårdt på hans sind. I 1695 ægtede han den mecklenburgske prinsesse Louise. Det var et inklinationsparti, men han blev ret hurtigt ked af hende og forelskede sig 1703 i en datter af den præjsiske minister Vierick og lod sig vie til hende ved venstre hånd.

*) jfr. kortet s.23.

Han gjorde sig altså skyldig i bigami, en forseelse, der normalt efter loven skulle straffes med døden. Hun døde imidlertid allerede 1704.

Under sit ophold i Kolding 1711 mødte han på en maske-
rade Anna Sofie Reventlow, en datter af afdøde storkansler
Konrad Reventlow, og blev forelsket i hende, men moderen
satte sig stærkt imod denne forbindelse, hvorimod Anna Sofie
gengældte hans følelser, og så endte det med, at kongen en
dag i juni 1712 bortførte Anna Sofie fra moderens gård Klaus-
holm og lod sig vie til hende ved venstre hånd.

Det var altså bigami for anden gang.

Men kongen byggede nu sine 240 skoler, og i forhold til
tidens fordringer var det rene pragtbygninger.

De var grundmurede, tækket med røde flensбургertagsten,
21 alen lange, 12 alen brede, 4 alen fra gulv til loft. Der
var bolig i den ene ende, stald i den anden, skolestue i
midten og indgang på midten af forsiden. Over indgangen blev
indmuret en sandstenstavle. Vi har to af dem her på central-
skolen i Idestrup - en fra Elkenøre og en fra Idestrup. Sten-
huggerarbejdet på dem alle er udført af stenhugger Heinbrodt,
Kongens Nytorv.

Der er delte meninger om, hvem der er forfatter til verset
på dem. Nogle mener, det er amtmand Fr. Rostgaard i Korsør.
Svend Jørgensen skriver i sin bog "Bag diger og hegn", at det
må være præsten Jørgen Friis i Helsingø.

Skolernes stiftelsesdag regnes at være kongens fødselsdag
den 11. oktober 1721. På tavlerne findes hans kronede navne-
træk og en latinsk indskrift, der i oversættelse lyder således:

"I året 1721 har jeg grundlagt denne skole og
som denne 240 i de distrikter, som er oprettet
af mig til stadig at underholde 12 rytterregi-
menter".

Herunder står følgende vers, som de fleste nok kender:

"Halvtredsindstyve år, Gud, har du mig opholdet,

at sygdom, krig og pest mig intet ondt har voldet,
thi yder jeg min tak og breder ud dit navn
og bygger skoler op, de fattige til gavn.

Gud lad i dette værk din nådes fylde kende,
lad denne min fundats bestå til verdens ende,
Lad altid på min stol en findes af min æt,
söm menér Dig, min Gud, og disse skoler ret".

Degnen Broholm i Vraa har også skrevet om skolerne. Han påstår, at der også har været vers over de indvendige døre, f.eks. over sovekammerdøren følgende:

"Sødt og roligt kan vi sove,
dagens møje glemmes her.
Gud og kongen må vi love,
nattero det bedste er".

Over spisekammerdøren mere prosaisk:

"Lyster dig postej og tærter,
ud af slikt vi intet har,
landsbyretter, kål og ærter
stå udi hvert andet kar".

I enkelte skoler var der indrettet et pigekammer. Her skal have stået følgende advarsel:

"For sleske kys og favnetag
dig stedse tag i vare;
thi under dette falske flag
de største skælmer fare".

Nogle hævder, at forfatteren skulle være selve kongen. Svend Jørgensen mener dog, at det må være Jørgen Friis, præsten i Helsingø.

Her i sognet fik vi altså to rytterskoler: en i Elkenøre, der omfattede Elkenøre, Sillestrup, Sdr. Taastrup samt gårde og huse syd for Ulslev. Selve Ulslev by og Hillestrup hørte til forbundsskolen, der i fællesskab opførtes af Idestrup og Sdr. Alslev kommuner. Resten af sognet hørte til Idestrup skole-distrikt.

Alle rytterskolerne på Falster og Lolland - ialt 38 - opførtes af murermester Chr. Fritscher for 550 rigsdaler pr. skole.

I 1921 udkom et skrift om rytterskolerne i anledning af deres 200 års jubilæum. Forfatteren, Thøger Jensen, rejste i årene forud rundt for at se alle skolerne. På det tidspunkt blev flere af dem brugt både som skole og som bolig.

Min første plads som hjælpelærer i 1917-18 var i Sdr. Kirkeby skole. Jeg husker endnu det lille runde glukhul i døren mellem entréen og skolestuen. Herfra kunne man uset få et overblik over, hvad der skete i skolestuen.

Skolen i Stavreby - pens. lærer Ancker Jensens fødested - blev brugt som skole til 1925. Nu er den i privat eje og meget velholdt.

Mærkværdigvis var der i begyndelsen ingen brønd ved skolerne. Børnene og læreren var henvist til bybrønden.

Da skolerne var bygget, skulle der ansættes lærere, og det er et helt kapitel for sig. Der var blevet udarbejdet en masse instruktioner. De skal være lavet af Sjællands biskop Worm og overkrigssekretær Gabel. Efter dem var det præstens pligt at finde en person, der kunne være skikket til lærer. Når præsten så havde fundet en, skulle denne eksamineres af præst eller provst i amtmandens nærværelse.

Det var meget forskellige folk, der blev ansat. Thøger Jensen nævner i sit skrift: mislykkede studenter, afskedigede underofficerer, klokkere, håndværkere, skrivere o.l.

Kravene til lærerne var små. De skulle kunne Luthers lille katekismus og katekisere over den - samt læse, skrive og regne. Men mange kunne slet ikke honorere disse krav. De blev hurtigt afskediget enten på grund af uduelighed eller forargeligt levned.

Når man ikke kunne få kvalificerede folk, skyldtes det især, at lønnen var altfor lille.

Læreren skulle lønnes med 24 rdl. årligt.

Til sammenligning fik en rytter 4 mark om ugen, d.v.s. 34-35 rdl. årligt.

Desuden skulle læreren have:

3 læs brænde

14 læs tørv a 6 tdr.

280 lispund hø

280 lispund halm

Fritagelse for skatter og afgifter

Fri græsning til 2 køer og 6 får

Fribolig

På det tidspunkt var der ingen jordlod til skolen.

Adskillige steder blev lønnen noget mindre, når der manglede noget i de 280 tdr. hartkorn, der var normeret hvert distrikt.

Læreren fik sin løn kvartalsvis forud - som andre fattigfolk, hed det. Men han måtte først hen hos præsten og have en flidsattest.

Læreren i Krstrup, Anders Brasen, havde i 1727 iflg. præstens attest ikke præsteret sit skolearbejde efter instruksens. Han blev afkortet 3 kvartaler, så han i dette år måtte nøjes med 6 rdl.

Man havde ikke stor tiltro eller tillid til læreren, og derfor var der rigeligt med tilsyn. Præsten skulle en gang om ugen møde i skolen og overhøre børnene. Provst og amtmand skulle hvert år tilse skolerne, og hvis præsten havde været forsømmelig og set gennem fingre med læreren, skulle det indberettes til biskoppen, og han skulle sørge for, at præsten blev straffet, første gang med en bøde på 5 rdl., anden gang med 10 rdl. og tredje gang med 15 rdl.

Endelig skulle læreren hvert tredje år møde med børnene i kirken til overhøring ved biskoppens visitats. Man kan vist let tænke sig, at læreren i natterne forud har haft en urolig nattesøvn.

Skolepligt blev indført, og børnene var således pligtige at møde i skolen. Præsten skulle hvert år give læreren en liste over alle børn over 5 år, så han kunne vide, hvor mange børn der skulle møde i skolen.

Fra det femte til det ottende år skulle de møde hver dag. I sommerhalvåret fra påske til Mikkelsdag (29. september) fra kl. 7 til kl. 11 og fra kl. 2 til kl. 6. I resten af året fra kl. 8 til 12 og fra kl. 2 til 4.

Forældre til børn over 8 år havde ret til at holde dem hjemme den halve dag, skiftevis formiddag og eftermiddag.

Sådan lød instruksens. Men papiret er tålmodigt. Thøger Jensen skriver i sit jubilæumsskrift, at trods lovens bestemmelse er der næppe holdt skole i hundredagene, d.v.s. fra 24. juli til 24. august, fordi folk mente, at børnene ikke måtte læse i hundredagene, da de kunne læse sig tossede.

Skoledagene havde deres bestemte mønster efter loven:

Man skulle begynde med salmesang, bøn og oplæsning af et kapitel af bibelen. Alle børn skulle undervises i læsning og helst lære Luthers katekismus udenad, ord for ord. Hver eftermiddag, inden børnene gik hjem, skulle der læses 2 - 4 artikler af Christian den Femtes lov - for det tjener konge og fædreland, hedder det i instruksens. Skrivning og regning var frivillige fag. Hvis forældre ville have undervist deres børn deri, måtte de betale 8 skilling om måneden pr. elev.

Set udefra var skolerne pragtbygninger, men kom man ind i dem, blev man slået af den skarpe modsætning, der var mellem det imponerende ydre og det yderst tarvelige udstyr i skolestuen.

Det hedder i instruksens:

Af 2 tylvter 6 alens brædder skal der laves 2 borde og 6 - 7 bænke. Både borde og bænke var fastgjort til nedrammede pæle i gulvet. Af undervisningsmateriale skulle der anskaffes 100 ABC'er, 100 katekismer, 1 bibel, nogle forklaringer, nogle salmebøger og så formodentlig 1 eksemplar af Christian den Femtes danske lov.

Frederik IV og hans medarbejdere ventede sig meget af denne reform. Desværre kom virkeligheden ikke til at svare til den gode hensigt. Der var flere årsager dertil:

Forst og fremmest de mildest talt dårlige lærere. Man burde selvfølgelig samtidig eller forud for reformen have sørget for

uddannelsesanstalter. Joachim Larsen, der har skrevet "Dansk folkeundervisning 1536 - 1784", omtaler nogle af de første lærere således:

"Niels Jensen, Ballerup, drak og sloges med sin hustru om brændevinsflasken. Han blev formænet af provsten, men drak påny. Da en fattig kone gjorde sin kirkegang (efter barsel) og ofrede ham en skilling, kastede han hende den i ryggen til forargelse for menigheden. Provsten indstillede ham til afsked den 17. august 1723".

Et andet sted skriver han:

"Johan Berntsen, Glostrup, tidligere korporal ved de ungarnske dragoner, gik sin vej 1. april 1722 efter at have fået sit kvartals løn forud og kom ikke igen. Provsten mener, fordi skole-distriktet ikke var ham anstændigt".

Endnu så sent som i 1805 skriver præsten i Gloslunde, dr. Borch, i sin journal om lærerne i Gloslunde og Græshave, at "den ene af dem kan godt læse, men skriver usselt, og til disse 2 fag indskrænker sig hele deres duelighed". Ved hyppige besøg i deres skoler fandt han ofte hverken lærer eller børn. Fra 9. august til 1. november var der slet ingen børn. Foruden denne store ferie var der tit hele uger fri, og ofte sad børnene der ganske alene, mens læreren var kørt til mølle eller måske i forretning med at læse over en syg ko eller hest.

Et andet sted havde læreren yppet klammeri med degnen, mens præsten prækede, så han måtte ned fra prædikestolen for at holde styr på dem.

Også fra bonderne kom der klager over læreren. De almindeligste var drikfældighed, gudsbespottelse, forsømmelse af skolen for at rejse omkring og købe eller slagte kreaturer.

En anden årsag til, at reformen ikke fik den forventede betydning, var flere steder den urimeligt lange skolevej. Der var børn, der havde en mil eller mere til skole, og det kunne nok være besværligt for 6 - 7 års børn at møde i skolen kl. 7 om morgenen. Pastor Faber skriver om skolegangen: "Kan vi beholde bornene nogenlunde stadig i 2 - 3 måneder om sommeren og lige så længe om vinteren, har vi gjort vore sager godt".

den lov, der gav anledning til, at vi byggede vor centralskole i Idestrup.

I sognerådets arkiv findes 3 gamle skolekommissionsprotokoller. Dem fik jeg lov at låne, da jeg skulle udarbejde mit foredrag om de gamle skoler. Protokollerne går tilbage til 1809. På den tid var der i Elkenøre en lærer Rosenkilde. Han søger om at få en jordlod til embedet. I 1810 bliver der bevilget ham en brønd til skolen.

Den 27. oktober 1825 bliver der afholdt eksamen i Elkenøre skole. I protokollen findes følgende bedømmelse:

"Fremgangen var antagelig i begge klasser, og skolelærer Rosenkilde viser, at han gør, hvad efter hans evne kan forlanges" -

ja, så har man da ikke sagt for meget.

Samme dag afholdes eksamen i Idestrup skole, hvor der på den tid var en lærer Møller. I protokollen står:

"Fremgangen i begge klasser var i det hele god, og skolelærer Møller arbejder, så godt han kan, til skolens bedste".

Ingen er forpligtet ud over sin evne!

Der var stadig kun 2 skoledistrikter + forbundsskolen, der var fælles for Sdr. Alslev, Ulslev og Hillestrup. Fællesskabet ophører i 1890, da der bliver bygget en ny skole i Ulslev. Den første lærer her var Jes Lange, der havde været hjælpelærer hos Betz i Idestrup.

På samme tid nedlægges skolen i Elkenøre, idet der er bygget en ny skole i Sdr. Taastrup. Den tages i brug i 1891. Den gamle skole i Elkenøre blev solgt og benyttedes en tid til bolig for polakker, der arbejdede på gårdene i Elkenøre. Den ligger der endnu, men i meget ændret skikkelse.

Omkring år 1900 blev rytterskolen i Idestrup revet ned, og den hvide skole blev opført på samme grund og taget i brug 1902.

selv at oprette et seminarium. I 1787 havde han kaldet en ny præst i Vesterborg. Det var sønderjyden Peder Outzen Boisen, og han blev grevens højre hånd i skolesager. Boisen ville godt være med til at oprette et seminarium. Han havde sine bestemte tanker om, hvordan en lærer skulle være: en fornuftig bonde iblandt bønder, uden lærde og vidtudstrakte kundskaber, men oplært til tarvelighed, gudsfrygt og flid.

1801 blev seminariet oprettet i præstegården. Det var beregnet til 15 elever, men tallet steg - i 1811 til 32 elever. Det var unge mennesker fra egnen. De boede hos bønderne, og uddannelsen varede i 3 år. Som lærere havde man Boisen, Andreas Hansen og de skiftende kapellaner. Det første hold (på 8 elever) dimitteredes 1805.

Omtrent på denne tid blev bispestolen i Aggershus i Norge ledig. Kronprinsen tilbød Boisen embedet, men han sagde nej, han ville blive hos sine seminarister. I 1803 udskiltes Lolland-Falster som selvstændigt stift. Det havde før hørt under Fyns stift, og så fik Boisen bispeembedet her, men han betingede sig ret til at blive boende i Vesterborg og var altså både præst, biskop og seminarieførstander. Han døde i 1831, og 1832 nedlagdes seminariet. 281 elever var udgået herfra.

På Lolland-Falster var der dengang 143 skoler med 152 lærere, og af disse var 117 udgået fra Vesterborg seminarium, d.v.s. $\frac{1}{4}$ af samtlige lærere var seminarister fra Vesterborg, noget helt enestående for en landsdel.

Greven døde 1827 på Christianssøde. 300 af hans bønder skiftedes til at bære ham til Horslunde kirke, hvor han ligger begravet. Digteren Engelstoft skrev:

"Ej glemmes skal grev Reventlow,
så længe bonden går bag plov".

Han havde siddet i "Den store skolekommission", der forberedte skoleloven af 1814, som sammen med loven af 1856 i det store og hele var gældende til loven af 18. maj 1937 - den lov, der kom til at betyde så meget for den danske landsbyskole,

I 1854 blev der oprettet et nyt skoledistrikt i Sdr. Vedby, og den første lærer her var Wulf. Byggeplads og jordlod (4 3/8 td. land) blev skænket af Tesdorph, Orupgaard.

I en af de gamle skoleprotokoller findes en indberetning om skolevæsenets tilstand for 1885. Der står i korthed følgende:

"Idestrup, Frederik Carl Alfred Betz: sædelig, flittig
og ualmindelig
duelig.

Sdr. Taastrup, Jens Christian Geisler: sædelig, flittig,
duelig.

Sdr. Vedby, Erhard Esman Wulf: sædelig, flittig, men
uduelig".

I protokollen følgende tilføjelse med hensyn til Wulf:

"Efter sidste eksamen opfordrede skolekommissionen læreren til for at ophjælpe skolens tilstand, der i alle henseender, også med hensyn til disciplinen, er aldeles uforsvarlig, at antage en hjælpelærer. Herpå gik læreren villigt ind, og hans andragende om tilladelse og hjælp dertil er allerede indgivet til skoledirektionen og skolerådet med anbefaling såvel fra skolekommissionen som sognerådet, der i den anledning har tilsagt ham en hjælp på 100 kr. årligt".

Hans hjælpelærer blev Peter Karl Kristian Schweickhardt.

Fra 1890, da Ulslev fik sin egen skole og lærer, havde man her i sognet 4 enelærerembeder. Men i 1917 oprettedes der ved privat initiativ en forskole i Sdr. Taastrup. Det var L.P. Mortensen, Laurits Petersen m.fl., der tog initiativet. Imidlertid ville Idestrup gerne være med, og så ordnede man det sådan, at den ansatte lærerinde, Katrine Hansen, skulle undervise 3 dage om ugen i Sdr. Taastrup og 3 i Idestrup. Forskolen i Idestrup havde til huse, hvor nu postkontoret og Andelsbanken har lokaler.

I 1918 fik Idestrup en forskole til på Tjæreby Tang på hjørnet, hvor Tjæreby-vejen fører ind i hovedvej A 2. Den først ansatte her var Anne Jørgensen.

I 1921 fik Ulslev sin forskole ved siden af hovedskolen med lærerinde fru Fog som den først ansatte.

Og først 1938 fik Sdr. Vedby en forskole med frk. I. Røllighed-Jensen som lærerinde.

Samme år blev nuværende forskole i Tjæreby opført og den gamle på Tjæreby Tang nedlagt. Sdr. Taastrup fik en "hel" lærerinde, idet hun ikke mere skulle gøre tjeneste i Idestrup.

Så havde man altså 4 hovedskoler med tilhørende 4 forskoler, og dermed var man parat til at bygge centralskolen, som dog først på grund af besættelsen var færdig til brug den 1. april 1959.

Når jeg ellers skal fortælle om skoleforholdene her i gamle dage, vil jeg gerne som grundlag benytte Betz' erindringer og nogle optegnelser af L.P. Mortensen. Ved velvilje fra Otto Mortensen har jeg fået lov til at kikke lidt i hans fars notater.

Betz kom til Idestrup 1847 og virkede her som lærer til 1895. Han var præstesøn og født i Grevinge præstegård i Ods-herred 1819. Hans far hed Johan Michael Christian Betz og moderen Mette Marie f. Foss. Hans farmor, Charlotte Frederikke Wagrien, havde i sin tid været hofdame ved hertug Frederik Christians hof på Augustenborg. Af forblommede hentydninger må man formode, at Betz' far var en søn af hertugen.

Da Betz var 4 år, blev moderen skilt på grund af faderens begyndende sindssyge, og hun forlod præstegården med 4 af børnene. Hun sad i trange kår, og Betz blev anbragt på Holgershåb, til han var 7 år. Derefter var han hos sin mor, til han blev konfirmeret.

Og så må jeg vist indskrænke mig til blot at navne forskellige data:

Først var han kontorist på Basnæs godskontor, dernæst kontorist på byfogedkontoret i Skelskor og på Saltø godskontor, derpå kom han i handelslære hos urtekrammer Brandt i København, hvorfra han kom 2 år på Jonstrup seminarium for at uddanne sig til lærer. Derpå blev han lærer ved Nakskov realskole, hvorfra han kom til Idestrup 1847 som lærer, kirkesanger og ringer.

Det eneste, der forhindrede, at skolerne stod aldeles tomme, var frygten for, at børnene skulle blive bortvist fra konfirmationen. For at blive konfirmeret skulle man have lært katekismen. Konfirmationsattest skulle indføres i skudsmålshogen, der var en forudsætning for at få lov til at tage tjeneste uden for sognet.

Når jeg nu har beskæftiget mig med skolerne, også her på Lolland-Falster, synes jeg, at jeg ikke kan undgå at nævne to store navne i skolehistorien, nemlig C.D.F. Reventlow og P.O. Boisen.

Lolland fik som omtalt kun 11 skoler og ikke en eneste sandstenstavle, i hvert fald er ingen bevaret. Heldigvis for Lolland var der en mand, der rådede bod på dette forhold. Det var grev C.D.F. Reventlow, der for mig står som en af de ædleste skikkelser i Danmarks historie. Jo mere man læser om ham, jo højere må man agte ham.

Efter sin fars død overtog han i 1775 Christianssæde og Pederstrup godser, og her opførte han 15 skoler (en af dem, Østtofte-Langet eller Christiansmindeskolen er flyttet til frilandsmuseet i Maribo).

Det kostede mange penge, men greven var begejstret. Hans godsforvalter mindre, ja, slet ikke. Han skriver: "Det er som en hel købstadsflække, alle de skoler, vi har bygget, og det allesammen på hans [grevens] bekostning og af grevskabets indtægter. Til sidst bliver^{han} Vorherredød - så fattig som en kirkerotte".

Børnene skulle begynde skolegangen, når de var 7 år, men greven så gerne, at forældrene forberedte børnene til skolegangen, og for at stimulere dem indførte han præmielæsning. Det var en prøve, der hvert år afholdtes på Christianssæde den 28. april.

Kaj Munk var med til en sådan. I sin bog "Foråret så sagte kommer" giver han en morsom beskrivelse heraf.

Frederik IV havde bygget skoler, men glemt at uddanne lærere. Først 1791 oprettedes Blaagaard seminarium i København. Men grev Reventlow var ikke tilfreds. Han fandt, at seminaristerne herfra var opblæste og indbildske, og han puslede med tanken om

I Idestrup skole var der på det tidspunkt 112 børn. Tallet voksede senere til 131.

For at råde bod på dette forhold vedtog sogneforstanderskabet, at børnene skulle deles i 3 klasser med 2 dages ugentlig undervisning for hver klasse. Men så kom biskop Monrad på visitats, og han skrev i skoleprotokollen: "Tilfreds med skolens tilstand, men det store børnetal nødvendiggør ansættelse af en andenlærer".

Det passede Betz, men resultatet blev alligevel, at man i 1854 oprettede et nyt skoledistrikt i Sdr. Vedby.

Betz var kirkeværge ved Idestrup kirke, ansat af hospitalet i Nykøbing F., der dengang ejede kirken. For at lette Betz med kirkesangen, anskaffede man i 1876 et orgel. Gudme i Svendborg leverede det - det står på bagklædningen af orglet.

Geisler blev organist for 50 kr. om året. Senere forlangte han 80 kr., og så betingede han sig, at ingen andre måtte spille på det. Det betød altså, at hvis han var forhindret, skulle orglet stå ubenyttet.

Betz havde som kirkeværge nøglen til orglet, men så satte Geisler hængelås for bælgene, så var der lukket for råmaterialet til spillet. Præsten måtte anvende al sin myndighed for at få Geisler til at fjerne låsen. Betz skriver, at det i det hele taget var vanskeligt at komme til rette med ham - Geisler. De var ellers svogre, men familieskabet synes ikke at have bragt dem nærmere til hinanden.

I Betz' erindringer møder vi flere gange biskop Monrad, denne stærke personlighed med løvemanken og det gennemborende blik. Han lagde stor vægt på sine visitats og søgte at anspore lærerne både med ris og ros. Under en visitats hos en drikfældig lærer forlangte Monrad en svamp til at tørre tavlen af med. "Jeg bruger en klud", sagde læreren. "De mener nok, at een slags svamp i skolen er nok", bemærkede Monrad.

Betz var højt anskrevet hos Monrad. I 1874 holdt Monrad visitats i Idestrup skole. Monrad havde indkaldt alle stiftets lærere som tilhørere, og der mødte 30 - 40 stykker foruden for-

skellige notabiliteter som Neergaard, Fuglsang, og Tesdorff, Orupgaard. Betz katekiserede over Paulus' 1. brev til Timoteus, 3. kap., vers 16: "Uden modsigelse stor er den gudfrygtigheds hemmelighed: Gud er åbenbaret i kød". I retskrivning forlangte Monrad, at børnene skulle gengive Runebærgs Sven Dufva i prosa. Både Betz og børnene klarede sig fint og fik megen ros.

Og så er der en mærkelig historie, som i og for sig ikke kommer skolen ved, men jeg synes, den kan medtages her.

I skoleprotokollens rubrik: "Hvorfor skolen er lukket" findes en bemærkning, at Betz den 2. maj 1856 er stævnet til at møde i retten i Nykøbing. Betz havde et godt helbred, men engang blev han syg - koldfeber, kaldte han sygdommen, og hans læge, Struckmann i Nykøbing, ordinerede medicin fra apoteket i Nykøbing, der ejedes af apoteker Dyrlund. Efter recepten skulle der anvendes kinin, men til alt uheld havde man ikke kinin på apoteket.

Sagen blev aldrig helt opklaret, skønt der blev en retssag ud af det, men faktum var, at der var kommet stryknin i medicinen, og Betz fik krampe efter den første skefuld. Han nægtede at tage mere; skønt Struckmann opfordrede ham til at fortsætte. Det blev nok hans redning. Drejer Hertz i Nykøbing havde fået den samme medicin og fortsatte med at tage den. Han døde.

Historien er så fantastisk, at jeg må henvise til Betz' egen beretning.

På den tid var det almindeligt, at der til lærerembederne hørte en jordlod, som læreren dyrkede ved siden af sit skolearbejde - med større eller mindre udbytte. Betz havde en jordlod på 5 tdr. land. I begyndelsen havde han ingen hest, hans nabo pløjede for ham. Senere overlod pastor Oldenburg ham 7 tdr. land af præsteavlingen i forpagtning, og sammen med godsforvalter Andersen, Orupgaard, købte han en jordlod på Bøtø. Så kunne Betz holde karl, 2 heste og 5 - 6 køer.

For at gøre landbruget så rentabelt som muligt indførte han kommen i sædskiftet. Det var så god en forretning, at Tesdorff ved en bestemt lejlighed udtalte, at Betz' drenge - han havde tre - var opfødt på kommen.

Betz var estimeret både som lærer og som landmand. Det kgl. landhusholdningsselskab anbragte i nogle år landvæsensolever hos Betz. Da han var 65 år, solgte han og godsforvalteren jordlodden på Bøtø - med 60% avance - Betz havde ikke for ingenting stået i handelslære. Desuden bortforpantede han skolelodden til P. Krog for 200 kr. årligt, og samtidig fik han en afståelsessum for den forpantede præstevalling.

1895 kunne han fejre sit 50 års embedsjubilæum. Ved den lejlighed skænkede han tårnuret til Idestrup kirke.

I sine sidste år havde han hjælpelærer. Han søgte og fik sin afsked i 1895, men beholdt stillingen som kirkeværge og som regnskabsfører for Orupgaards brugsforening, der havde til huse, hvor Tatol nu ligger. Ved siden af brugsforeningen havde han bygget sig et hus. Det er der, fru Winder nu bor.

Betz havde i høj grad haft autoriteternes bevågenhed. Omkring 1874 blev han udnævnt til dannebrogsmænd og den 11. december 1895 til kammerråd.

Det, jeg har fortalt, er i det store og hele en gengivelse af, hvad han har skrevet om sig selv. Derfor kan det være interessant at høre, hvad en af sognets agtede mænd har skrevet om ham, nemlig L.P. Mortensen, Sdr. Taastrup.

Om Betz skriver L.P. Mortensen, at han som lærer var den betydeligste af sognets lærere, men da han vidste det og ingenlunde skjulte det, stod kollegialiteten ikke i høj kurs. Flere gange kunne det udarte til mundhuggeri mellem kirkesanger og organist angående melodierne til salmerne. Organisten påstod, at kirkesangeren sang falsk, og denne, at organisten spillede falsk. Kirkegængere, der var mødt lidt tidligt, hørte det fra våbenhuset og var ikke fri for at være forargede. Striden fortsattes i længere tid, og til sidst måtte sanginspektøren fra København herved. Han fældede den salomoniske dom, at begge var brugelige.

Som kirkeværge holdt Betz streng orden i alt, hvad der vedrørte kirken. Det tålte ikke, at mand og kone satte sig i samme stol, for det var skik, at kvinderne satte sig til venstre og mændene i den højre side af kirken. L.P. Mortensen skriver: "Engang først i 90'erne har jeg set et yngre par sætte sig i venstre

side, ret før præsten gik på prædikestolen. Betz var der straks og gjorde opmærksom på, at det ikke var skik og brug her. De blev imidlertid siddende".

I 1887 oprettede man en foredragsforening, der kun vandt lidt forståelse hos præst og lærere. Ja, pastor Clausen og Betz var nærmest modstandere. Den havde til huse i 2 små kommunalstuer ved Orupgaards brugsforening. I 1891 blev der bygget til, så der var plads til henved 200 tilhørere. Betz havde intet imod det, for det gavnede Orupgaards brugsforening. Der var ingen, der dengang anede, at denne sal skulle blive skueplads for et drama, hvor Betz satte sin autoritet til som opdrager og pædagog.

Sagen havde følgende forløb. En dengang kendt venstre folketingsmand, Hansen, Ølstykke, talte ved et godt besøgt møde om Kresten Kolds skoletanker og kom i den forbindelse ind på remseriets skadelige følger og da særlig for religionsundervisningens vedkommende. Betz overværede ikke mødet, men ret hurtigt opdagede han, at der var udkastet en brand, der satte sindene i bevægelse.

Han kom nogle dage efter til L.P. Mortensen, der på det tidspunkt var formand for foreningen, og bad om lov til at holde et møde i foreningen, hvor han ville sætte forholdene på plads og gendrive disse nye forvirrede tanker, der havde skabt røre i andedammen.

Mødet blev holdt 8 dage derefter og var godt besøgt. Sikker på at være mellem gode venner og meningsfæller lod Betz sig forlede til at rette et personligt og nedsættende angreb på Hansen, Ølstykke.

Nogle dage derefter fik L.P. Mortensen brev fra denne, der bad om at måtte tale en bestemt dag og samtidig indbyde Betz. Det blev et meget bevæget møde, og tilslutningen var stor. Hansen, Ølstykke, stemplede Betz som en bagvasker og havde åbenbart forsamlingen med sig. Betz blev hidsig og forløb sig, idet han pukkede på, at han også i sin undervisning havde børnenes kærlighed.

Situationen forværredes i høj grad, da en af Betz' gamle elever havde den dristighed at stå frem og erklære, at vel havde hans gamle lærer ved hjælp af spanskrøret kunnet holde orden og respekt, men med hensyn til kærligheden var det heldigst ikke at tale om den.

Flere "hørt" fra forsamlingen bevirkede, at Betz i vrede forlod mødet, thi ikke en af hans gamle elever ytrede sig til hans fordel. Salget var tabt, og der var ikke tid til at vinde et nyt. Ikke mindst kollegerne i sognet morede sig.

Geisler var selskabsmand og kendt for sine mange historier. Han var med til folks gilder og skar stegen for. Engang var han til gilde hos Knud Jensen i Elkenøre og skulle skære gåsen for, men han var uheldig, så gåsen smuttede fra ham og røg ned på gulvet. "Hunden, Geisler, pas på hunden!" råbte Knud Jensen advarende. "Eare rolig", svarede Geisler, "jeg træder sgu på den!"

Følgende påstand tillægges ham: En and er et upraktisk dyr; der er for meget til een og for lidt til to. Derimod passer en gås til to.

Betz var nærmest hans modsætning, alvorssmand til det yderste og fuldstændig blottet for humor. Når Betz en enkelt gang var til gilde, var der meget stille i den stue, hvor han befandt sig. Folk blev så underligt tavse, men de kunne også være sikre på at blive skåret ned, hvis de vovede sig ret langt ud.

Selv var L.P. Mortensen ude for følgende oplevelse. "Som skik og brug var, skule der ske indmeldelse til altergang hos degnen, helst inden torsdag aften, og mine forældre, min farfar og jeg havde bestemt os til om søndagen, og det blev mit hverv at besørge indmeldelsen.

Da Betz var ved aftenteen, blev jeg indbudt på en kop med. Helst ville jeg være fri for den sjældne ære, men jeg satte mig så ved bordet. Teen kom, og da det var en stor kop, tænkte jeg, at to skefulde sukker vel kunne være passende; men da jeg var ved den anden, kom der en bemærkning om, at det var demorara, der førtes, så jeg læssede hurtigt af igen og drak teen, som den var, men det var ingen særlig nydelse. Flov blev jeg desuden,

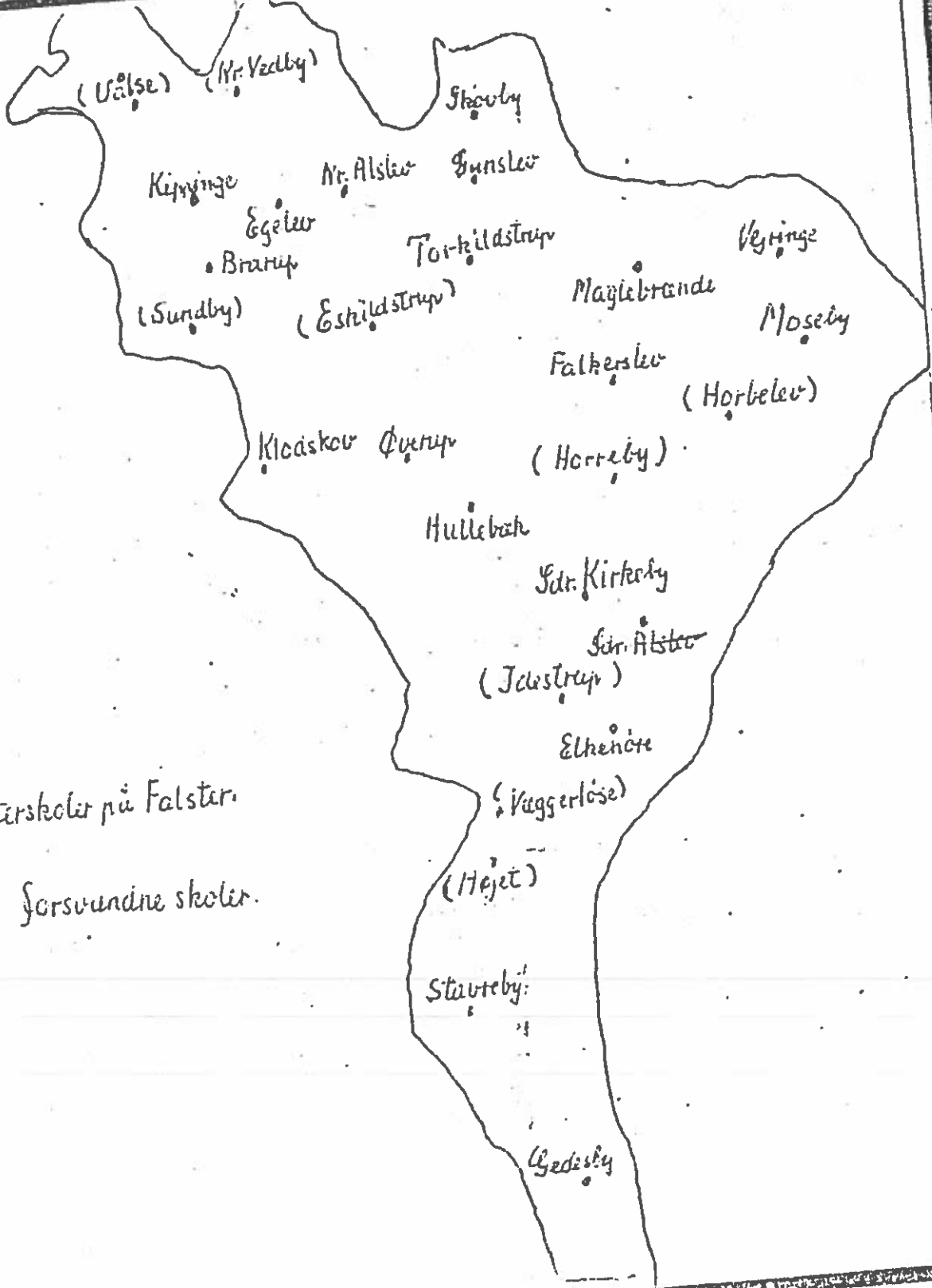
da jeg så et glimt af husbestyrerindens smil, inden hun slap ud af døren".

L.P. Mortensen slutter sin beretning om denne lille episode med at skrive: "Jeg var dengang 21 år".

Politisk set var det en brydningstid. Rasmus Clausen var kommet til sognet. Systemskiftet kom 1901, og den første landbrugsminister var bonden Ole Hansen. Det var selvfølgelig umuligt for de gamle estrupere at forsones sig med denne udvikling. L.P. Mortensen erindrere en udtalelse af Betz om, hvor ynkelig en figur Ole Hansen måtte gøre, når han satte sig på minister-tabureten.

Og så må jeg vist slutte min beretning om de gamle skoler. Deres tid er forbi, også de skoler, der er brugt i vor tid. Udviklingen er gået hurtigt i de sidste årtier. Det gamle er forbigangent, og nye skoler og nye tanker og idéer er skudt frem.

Vi må håbe, det må blive til gavn for vort folk.

Rytterskoler på Falster.
 () forsvundne skoler.